

כה. "זאת התורה לכל נגע הצרעת ולנתק"?! על חומרת השיבוש האמוני

- זה סדר נגעי גוף האדם, שבפרשת תזריע: נגעי עור, שחין ומכווה, נגעי ראש – שער ראש או זקן (הם הנתקים), קרחת-גבחת. ואלה בתמצית הלכותיהם:¹
- א. עור בשר מיטמא באחד משלושה סימנים: שער לבן, מחיה, פשיון. ייתכן מצב של החלט מיידי או מצב של הסגר – אם שבוע אם שבועיים, ובעקבות ההסגר הוא מוחלט או לטומאה או לפיטורו בטהרה.
- ב. שחין (היינו שבא על ידי מכה בעץ או באבן, או מחלת עור) ומכווה (היינו בא על ידי כוויית אש או גחלת) – ב"טריותם" אינם מטמאים (ונקראים "מורדים", עומדים במרדם לפני ריפוי), לאחר הריפוי מיטמאים בשער לבן ובפשיון (ולא במחיה), ויש להם הסגר שבוע אחד בלבד; מיותר לומר שאם נרפאו לגמרי וחזרו להיות עור רגיל, אזיי ברור שגם דינם שב להיות כנגעי עור בשר.
- ג. 1. נגעי ראש וזקן, יש בהם נתק ויש בהם דין קרחת וגבחת: מה בין נתק לקרחת וגבחת? מבאר הר"ש משאנץ: בנתק – השער עתיד לשוב ולצמוח, ואילו בקרחת ובגבחת הנשירה סופית. הלכות הנתק: לרמב"ם, בנתק הנשירה היא כגריס ויש שערות מסביב, וגם אם אין כל שינוי ומראה נגע, הנשירה גופה נגע היא; לראב"ד, יש בנתק שינוי בעור. סימן טומאה לנתק – שער צהוב (ולא לבן) דק, או פשיון (ולא מחיה).
2. קרחת וגבחת (היינו נשרו כל שערותיו, אם מחמת חולי או מכה ואם על ידי תכשירים שונים – "סמים חריפים"; אם מקדקודו ולאחור – "קרחת", ואם מקדקודו ולפנים – "גבחת"), זה דינם: כשלעצמם – טהורים, ואם נולד בהם נגע, דינו כנגע עור בשר, שמיטמא במחיה ובפשיון, להוציא עניין שער לבן, שאינו יכול להיות סימן טומאה, שהרי אין שער כלל;² ומטמאים בהחלט והסגר שבוע-שבועיים כיתר נגעי עור בשר.
- סוף דבר הנוגע לענייננו: נצרכה תורה לפירוט שכזה ולחלוקה שכזו, בשל ההבחנה הדינית שבין סוגי הצרעות, שלא אפשרה לה להתייחס לכולם כאחת.

1 סיכומי דברים תמציתיים, ראו מראה כהן, לבעל התפארת ישראל למשנה, ריש נגעים; ר"ב עפשטיין, תורה תמימה, ויקרא, תחילת פרק יג; ר"פ קהתי, תחילת מסכת נגעים.
2 על אפשרות שכן יצמח שער בקרחת ובגבחת, ראו רע"ב נגעים ג, ו; תוי"ט שם י, י ד"ה "במחיה"; מראה כהן (שם), נגעים א, ז.

כאמור, אלה הלכות הצרעת וזה סדרן בפרשיות תזריע-מצורע, ברם לאור זאת עולה תמיהה רבה מאוד: בסוף כל פרשיות הצרעת, בחיתום הטומאות ודרכי הטהרה, סיכמה ואמרה התורה (ויקרא יד, נד-נז): "זאת התורה לכל נגע הצרעת ולנתק. ולצרעת הבגד ולבית. ולשאת ולספחת ולבהרת [...] זאת תורת הצרעת". נמנה אם כן בפרוטרוט מגוון הצרעות, להוציא קרחת וגבחת! והרי זה פלא: אם ראתה אותן התורה כחטיבה נפרדת, אזי מדוע לא סיכמה אותן ככאלה? תמיהה, ולמרבה הפלא – ככל הנראה – לא נדונה!

דא עקא, לכשנשוב ונבחן את החלוקה, נמצא בה חריגה האומרת דרשני, וזאת ביחס לקרחת ולגבחת. צא ולמד שלמעשה דינן זהה לחלוטין לצרעת עור בשר: מה היא מטמאה במחיה ובפשיון אף הם; מה היא יש בה דין החלט ודין הסגר שבוע-שבועיים, אף הם כן! נכון הוא שדין שער לבן, שישנו בצרעת עור בשר אינו קיים בקרחת ובגבחת, אך זה מובן מאליו – הלוא אין שער לבעל קרחת או גבחת, ומה שייך לדבר על "צבע" השער שאיננו? "שוני" זה אינו אפוא שוני כלל ועיקר, וחזרנו לתמיהה, מה ראתה התורה להקדיש דיון ייחודי ונפרד לקרחת ולגבחת, הגם שבעצם הם "עור" לכל דבר ועניין, גם מבחינת עצמותם גם מבחינת הלכתם! אדרבה, ראו לשון הרמב"ם (הלכות טומאת צרעת ה, ט): "הקרחת והגבחת מטמאות בבי' סימנין במחיה ובפשיון ויש בהן הסגר שני שבועות שנאמר בהן 'כמראה צרעת עור בשר' ולפי שאין בהן שיער אין השיער הלבן סימן טומאה בהן". וראו גם לשון רש"י:

טהור מטומאת נתקין שאינו נדון בסימני ראש וזקן שהם מקום שער אלא בסימני נגע עור בשר, בשער לבן³ ומחיה ופשיון [...] "כמראה צרעת עור בשר", כמראה הצרעת האמור בפרשת עור בשר "אדם כי יהיה בעור בשרו" [...] ולא כמראה צרעת האמור בשחין ומכוה [...] ולא כמראה נתקין (ויקרא שם, מ-מב).

ומוכח בבירור שדין קרחת וגבחת כדין עור, בכל היבט משמעותי. פליאה היא אפוא מה ראו אם כן להבדילם?

בדוחק ניתן היה לומר שהיזקקותה של התורה להדגשת דינם של קרחת ושל גבחת באה להסיר מטעות אותו שיאמר כי גם ל"מקום שער" דין שער. כלומר

יכול היה מאן דהוא לטעות ולומר שאחר שנתנו דין ייחודי לשער – הן של ראש הן של זקן, הרי הדברים מכוונים לא רק לשער אלא גם למקום שער. נצרכה אם כן התורה לומר שזהו רק דין לשער הממשי, אך אם אין שער – היינו קרחת וגבחת – שבנו לדין עור. מיותר לומר שיש דוחק בפירוש זה כשלעצמו, אך לאמתו של דבר בדוחק זה אין די, שכן דיון ייחודי ונפרד בנושא קרחת-גבחת מעלה צרור שאלות נוסף:

מה ראתה תורה לחלק בין קרחת לגבחת ולהזכירן בנפרד – קרחת לחוד גבחת לחוד, מה שלא עשתה בכל יתר הצרעות? כאן חילקה התורה בין אחורי הראש ובין קדמת הראש, בעוד שאין דרכה לחלק בין איבר לאיבר, ודאי שלא באותו איבר. אין מחלקים בין נגעי יד לנגעי רגל, בין נגעי בטן לנגעי גב, ודאי וודאי שלא בין נגעי אצבע אמה לאצבע קמיצה. מה ראתה אפוא התורה ביחס לנגעי ראש לחלק בין קרחת לגבחת?

חז"ל אכן היו ערים לקושי זה ולא בכדי תלו בו הלכה: הנפקות המעשית העולה מכך היא שאינם מצטרפים זה לזה. לאמור: עד כדי כך הם "שונים" כביכול זה מזה – הקרחת והגבחת, שאינם מצטרפים זה לזה, וחצי שיעור מקרחת – חצי גריס – וחצי שיעור מגבחת אינם מצטרפים זה לזה לטמא.⁴ אלא שהא גופא קשיא: אחר שלאמתו של דבר דומה כי כלל וכלל אינם שונים זה מזה, ובכך באמת מדוע אינם מצטרפים? נכון הוא שגם שחין ומכווה דינם שווה, וגם הם לא באו בנפרד אלא לומר שאינם מצטרפים בשיעורם זה לזה, ואולם אינו כנדון דידן: שם אכן מדובר ב"ליקוי" שונה, ואין שחין כמכווה; לעומת זאת בנדון דידן, הרי קרחת וגבחת ממש זהים, והשוני אינו אלא במיקום. דוק ותשכת, למשל, שארבע מראות הנגעים כן מצטרפים זה עם זה – כדיוק חז"ל בתורת כוהנים מלשון "והיה – ולא והיו – בעור בשרו לנגע צרעת"; ובכך אם מראות שונים כן מצטרפים, מדוע שקרחת וגבחת לא יצטרפו?

זאת ועוד. בפסוקים עצמם ראוי לתת את הדעת לכמה הדגשים האומרים דרשונו: ראשית, הדגשת החומרה וסיבתה: "איש צרוע הוא טמא הוא טמא יטמאנו הכהן בראשו נגעו" (ויקרא שם, מד), מה שלא נאמר על יתר צרעות הגוף.

4 כך להלכה, אם כי יוער שאי-הצירוף נתון במחלוקת. ראו נגעים י, י: לתנא קמא אינם מצטרפים כלל, אך לר' יהודה, רק אם יש שער ביניהם הוא שאינם מצטרפים, ואם לאו כן מצטרפים (ואין הלכה כר' יהודה). מכל מקום, אחר שהכל מסכימים כי ההצטרפות אינה פשוטה, שבנו לתמוה אכן מדוע אינם מצטרפים.

ועוד, מה ראתה התורה להדגיש, ולשוב ולהדגיש, "איש": לפתוח "איש כי ימרט ראשו" (שם שם, מ) ולחתום "איש צרוע הוא" (שם שם, מד). אף כאן הוקשה הדבר לחז"ל, שכן דין הוא באישה בדיוק כמו באיש, ונדחקו להסיבו על פרשה "של מטה – האיש פורע ופורם ואין האשה פורעת ופורמת" (סוטה כג ע"ב). אך פשוטם של דברים נותר דחוק. לשם מה הדגישה תורה, וכאמור לא פעם אלא פעמיים, "איש"?

שנית, בין נתקי שער ראש וזקן ובין קרחת וגבחת, שהם כולם נגעי ראש – גם אם הלכותיהם שונות – מפרידים שני פסוקים (לח–לט) שעניינם בהרות לבנות שבעור, שטהורות. בכך הפסיקה תורה בסכינא חריפא בין נתקי שער הראש והזקן ובין הלכות הקרחת והגבחת, הגם שאלה ואלה עניינם "ראש", והגם שהבהרות טהורות, בעוד שלפני כן ואחרי כן בטומאה עסקינו. פסוקים אלה שאינם מצויים במקומם, לכאורה, ומקטעים עניינים מצרניים, מתמיהים אפוא. לבסוף, יש לתת את הדעת להקדמת קרחת לגבחת, בעוד שהיינו מצפים אולי לסדר הפוך. הלוא קרחת היא מן הקדקוד ולאחור, לכיוון העורף, ואילו גבחת היא מן הקדקוד ולפנים, לכיוון הצוואר, ובדין היינו מצפים לכאורה שיקדם פנים לאחור, הפך הסדר הנקוט.

על מה "באין" נגעי קרחת וגבחת?

בכמה מקומות לימדונו חז"ל, ובעקבותיהם מרבית הראשונים והאחרונים, שצרעות באות לאדם לא כמחלה טבעית אלא כ"תגובה" אלוקית למעשיו, לעורר אדם ולהחזירו בתשובה. כך לימדונו בברכות ה ע"ב כי "כל מי שיש בו אחד מארבעה מראות נגעים הללו – אינן אלא מזבח כפרה", ובערכין טז ע"א–ע"ב פירטו כרוכל על מה מגיעה צרעת לאדם: "על שבעה דברים נגעים באין: על לשון הרע, ועל שפיכות דמים, ועל שבועת שוא, ועל גילוי עריות, ועל גסות הרוח, ועל הגזל, ועל צרות העין".⁵

5 השוו ויקרא רבה (מרגליות) טז, א: "שש הנה שנא ד' ושבע תועבות נפשו (משלי ו, טז) [...] ואלו הן עינים רמות, לשון שקר, וידיים שופכות דם נקי, לב חורש מחשבות און, רגלים ממהרות לרוץ לרעה. יפיח כזבים עד שקר ומשלח מדנים בין אחים"; ושם יז, ב: "אומר אדם לחברו השאילני קב חיטים ואמר לו אין לי [...] אישה אומרת לחברתה השאילני נפה והיא אומרת אין לי [...] מה הקב"ה עושה? מגרה נגעים בתוך ביתו ומתוך שהוא מוציא את כליו הבריות רואות ואומרות: לא היה אומר אין לי כלום? ראו כמה חיטים יש כאן"; ומעין זה ביומא יא ע"ב: "ובא אשר לו הבית – מי שמייחד ביתו לו, שאינו רוצה להשאיל כליו ואומר שאין לו"; ובהמשך המדרש, שם: "על עשרה דברים נגעים באים".

ועוד הוסיפו ואמרו על המצורע: "הוא הבדיל בין איש לאשתו בין איש לרעהו"; וכן "הוא עושה מעשה פטיט"⁶ וכמיהה כנגד מידה סווגה צרעתו. הוא שאמרנו – לא בכדי.

ובכן, צרעת הראש, על מה ולמה היא מגיעה? וליתר דיוק, על מה ולמה מגיעות קרחת וגבחת?
דומה שלא בכדי שני פרשנים בני אותו דור⁷ נתנו על כך את הדעת בפרוטרוט. רמ"ש מדווינסק כתב:

ואיש כי ימרט ראשו וכו' איש צרוע הוא טמא וכו'. הענין דמידה במידה לא בטל, ועל קימוץ וצרות עין בא נגעי בתים וכו"ב, ואם הנגע בראש, בודאי הוא משובש בכח השכל ובדיעות זרות, לכן בא הצרעת בקרחתו מקום המחשבה ומשכן השכל. והנה אם החטא שלו הוא במדות וכוחות הנפש או בפעולות כמו שאמרו (ערכין טז) על ז' דברים נגעים באים, אז אינו מיוחד החטא מצד כח השכלי המתייחד בו האדם. לא כן אם חטא בכח שכלו, שאז הנגע בראשו [ומזה מה שבא על גסות הרוח, שזה הטעה בשכל ומביא לעו"ג כמו שא' ורם לבבך ושכחת וכו', לכן בעוזה (דה"י ב' כו, יט) והצרעת פרחו במצחו, מקום המחשבה, והבן] הוא חוטא בכח שכלו המיוחד באדם מצד שהוא איש שאינו בשום חי בלתי מדבר, לכן אמר איש צרוע הוא טמא וכו' ודו"ק (משך חכמה, ויקרא יג, מ-מד).
לדידו אפוא נגעי ראש מגיעים על "בעיות ראש", על בעיות "בכח השכל ובדיעות זרות" מה שמביא לצרעת ב"מקום המחשבה ומשכן השכל". זו הסיבה למיקוד צרעת זו במקום זה, וזו גם הסיבה להדגשתה הכפולה של תורה: "איש". הראש הוא העושה בעל חיים זה – ל"איש". כאן ייחודו, ב"רוח ממללא" שבקרבו, ואם בכך הוא פוגם, הרי הוא פוגם במה שעושה אותו ל"איש".

6 רש"י: לשון קול היוצא בחשאי.

7 נכון הוא שגם רש"י הירש היה מודע לצורך בהנמקה, ברם הוא הסתפק באמירה כוללת: "שינויי ההלכה שנאמרו בנגעי ראש וזקן, תלויים, כנראה, בתכונתם ובמשמעותם של חלקי גוף אלה; נראה שאפשר לתת להם הסבר – מעין האמור בהלכות נגעי בשר", ראו פירושו על התורה, עמ' ריז. לעומת זאת שני הפרשנים האחרים, המובאים להלן, ירדו בפרוטרוט לעומק השיתין.

בכך הצביע המשך חכמה על שורש סיבתם של נגעי הראש, השונים בסיבתם מנגעי עור בשר יתר האיברים שאינם ייחודיים לאדם, ואף פתר את שאלת הדגשת התורה את המילה "איש" בהקשר זה.

מוסיף עליו הנצי"ב שירד לשורש ההבחנה בין קרחת לגבחת, וכך כתב:

הקדים הכתוב קרחת שהוא מאחורי הראש לגבחת שהוא מלפניו, ותו למאי חילק הכתוב לשתיים, ויש בו ג"כ נ"מ לדין שאינו מצטרף חצי הנגע בקרחת וחצי בגבחת. ויש להסביר טעם בזה, דמבואר להלן פסוק מ"ד דנגעי הראש הוא על חטא דעות משובשות, והנה יש שני אופנים בזה: חדא שמשובש בחקירה פילוסופית, שנית שאינו חוקר ואינו מאמין. וידוע דדעת הוא מה שנחלט במוח האדם הוא באחורי הראש כמש"כ הראבע"ז בפ' יתרו, וגם אנחנו הראינו לדעת בזה פי' הפסוק בישיעה כ"ח י"ג למען ילכו וכשלו אחור ונשברו ונוקשו ונלכדו; וחקירה שכלית הוא במוח מלפנים והשבוש באמונה מצוי וגרוע יותר משבוש הבא מחקירה מעצמו, מש"ה נחלקו שני החצאים שבראש וגם הקדים הכתוב הקרחת לגבחת (העמק דבר, שם יג, מא).

השלמת דברים צירף הנצי"ב:

ידוע דצרעת בא על חטא, אבל אינו דומה סיבת חטא צרעת הגוף לצרעת הראש, דצרעת הגוף בא על חטא תאוה המחטיא את הבשר, וצרעת הראש בא על חטא דעות משובשות, ואמר כי אע"ג דסימני קרחת וגבחת הוא כמראה צרעת עור בשר מכ"מ אות הוא שבא על עוונות שבראש, ונ"מ הוא להזהר ממנו יותר, דמי שיש לו דעות משובשות מחטיא אחרים שמתרועעים עמו יותר מבעלי תאוה. והקדים הכתוב לזה הטעם איש צרוע הוא טמא הוא טמא יטמאנו הכהן, וכ"ז הוא דברים מיותרים ובא להזהיר לכל אדם להזהר ממנו הרבה, המון אדם יזהרו ממנו באשר שצרוע הוא [...] אמנם אפשר שהכהן שדרכו להיות אדם גדול ונעלה מסכנת הטבע אינו חושש לטבע צרעת [...] ע"ז הוסיף טמא הוא אחר שהגיע לכלל טומאה ע"כ טמא יטמאנו הכהן ג"כ, אמנם הייתי אומר דאחר שהוא אדם גדול ראוי להתקרב לו להוכיחו שמא ישוב ורפא לו ע"ז הוא מסיים בראשו נגעו, דאחר שהגיע לאפיקורסות שוב אנו ראוי לתוכחה וכש"כ דפקר טפי וכל באיה לא ישובו, אבל כל אלו אזהרות

אינו אלא מי שבראשו נגעו, משא"כ מי שהוא צרוע מחמת עוונות התאווה כאשר יבואר לפנינו (שם שם, מד).

והוסיף ודייק הנצי"ב: "והצרוע אשר בו הנגע, כ"ז מיותר לגמרי [...] ומזה למדנו דרך במצות שבזה המקרא [...] באלו שוין כל מצורע, אבל אזהרות שבמקרא הקודם הוא רק בנגעי הראש" (שם שם, מה).

ובכן, גם הנצי"ב מהלך בנתיב המצביע על זיקת נגעי הראש ל"בעיות הראש", תוך שהוא מוסיף ומצביע גם על הבחנת קרחת-גבחת, כמקבילה לשני סוגי "בעיות ראש": זה היורד לחקירות פילוסופיות ודווקא כתוצאה מכך משתבש, וזה שמשתבש דווקא משום שאינו עוסק במחקר ולכן אינו מאמין. מלמדת אותנו התורה שגם זה וגם זה משובשים, גם זה וגם זה חוטאים, גם זה וגם זה נענשים בצרעת הראש, שכן מצווה וחובה לחקור ואין כל סיבה להשתבש. נכון הוא שהם מובחנים ביניהם לשני סוגי צרעות שאינן מצטרפות זו לזו: קרחת וגבחת. הקרחת, שמאחורי הראש, מקבילה ל"מה שנחלט במוח האדם" כדבר סופי, ולעומת זאת הגבחת שלפנים, מקבילה ל"חקירה השכלית" כשלעצמה. זו הסיבה לחלוקה, וממנה נובעת סיבת ההקדמה – בשל התדירות ובשל החומרה: הקרחת משמעותית יותר, שכן שיבוש בחלק זה של השכל (היינו החלק האחורי – גזע המוח!) חמור יותר. "השבוש באמונה מצוי וגרוע יותר משבוש הבא מחקירה מעצמו". לאמור, נכון הוא שהשניים כאחד גרועים, אך ביניהם קרוב יותר להשתבש, וחמור יותר להשתבש, זה שאינו חוקר כלל,⁸ מזה שחוקר וטועה. בכך מיישב הנצי"ב לא רק את הפיצול – המיותר לכאורה – קרחת מגבחת, אלא גם את ההקדמה – המוזרה לכאורה – של אחורי הראש לקדמת הראש: קרחת אחורי הראש קודמת, בשל תדירותה ובשל חומרתה היתרה, היינו חומרת זה שכלל אינו חוקר ולכן אינו מאמין, יחסית לאותו שלמצער כן חוקר אך משתבש בחקירתו. הוא גם מבאר את הצורך בהפרדת נגעי הראש לחטיבה לעצמה, על אף דמיונה לנגעי עור בשר, שכן הסכנה שבהתחברות למשובשים בדעה גדולה יותר מסכנת ההתחברות לחוטאים בתאוותיהם. סכנה זו אמורה גם לגדולי המעלה, ולכך הדגיש הכתוב שהריחוק מתחייב גם לכהן, וכל זאת משום ש"בראשו נגעו".

לכשנהלך בעקביהם נבין היטב את הדגשת המקרא את נגעי הראש, בנפרד מנגעי יתר הבשר, הגם שהדינים שווים. עתה מתברר שהדינים אמנם שווים

8 ראו מאמרי, "חזון מחקרי בצבת הדילמה החינוכית", לעיל, סימן ד.

אך ההדגשה הערכית שונה בתכלית. גם ברורה היטב הפרדת "בהרות" בין הנתקים ובין צרעת ייחודית זו, ששונה מהותית. נוסיף אף שבכך מתבאר אי-הצירוף שבין קרחת וגבחת, לפי שאלה "בעיות" מסוג שונה לגמרי. וכאמור, מובנת כהלכה הדגשת "איש" והקדמת "קרחת".

עתה גם מובנת השמטת קרחת וגבחת מהסיכום. הסיכום לא בא אלא לפרט את הנפקויות ההלכתיות, והרי כאמור קרחת וגבחת אינן ייחודיות, שכן דומות הן בהלכותיהן לנגעי צרעת העור. ואחר שיצאה התורה ידי חובת הבהרת "ענייני", במקומן שוב אינה צריכה לשוב ולמנותן בסיכומה.

אגב כל זה, ולבסוף, ייאמר: האם מקרה הוא שדווקא הוגים שתקופתם שלהי המאה התשע עשרה וראשית המאה העשרים (למניינם), הוגים החיים בתקופה שבה ההשכלה עושה שמות בציבור התורני והרגישים לכך ביותר, דווקא הם שפירשו כך את הדברים?

מהלך כלל הדברים הנזכרים מחזק את תפיסתו הידועה של מרן הראי"ה זצ"ל בדבר קיומה של הכרעה מחייבת גם באמונות ודעות, לירושלמי ולגאונים שבעקבותיו (אגרות הראיה א, קג). שכן זאת למדנו מכל האמור, כי כשם שיש דעות "נכונות" כך יש דעות "לא נכונות", "משובשות", אשר כדי כך הן "פסולות", שנענשים עליהן בצרעת. עונש כה חמור לא היה בא, מן הסתם, לולא הייתה הכרעה מחייבת בעניינים השקפתיים, והרי לך חיזוק לשיטה האמורה.

[מתוך: מאורות ליהודה – פרקי הגות וחינוך, מכללת אורות ישראל, תשע"ב]